

Віталій Власов
Ігор Гирич
Оксана Данилевська

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
до посібника для 5 класу
«Вступ до історії України та громадянської освіти»
Частина 1

Київ
«Генеза»
2021

Навчальні матеріали для учня	Етап уроку, хронометраж	Методичні настанови	Варіанти проведення
Урок 1. Вступ. Предмет шкільної історії. Засоби пізнання історії			
<p>1. «Міркуємо» Роздивіться фотографії своїх однолітків у різні часи. На яких зі світлин зображено ваших сучасників? Як ви це визначили? Спробуйте розташувати фото в послідовності «раніше – пізніше» (упишіть відповідну цифру біля кожного зображення). «Записуємо» (доповніть речення).</p> <p>2. «Обговорюємо» Як ви думаєте, чи впливає час, у який випало жити людині, на її долю? Як саме? Чи розповідали вам батьки чи інші дорослі про своє дитинство? Чи цікаво вам дізнаватися, яким було життя в минулому? Що саме вас цікавить найбільше?</p> <p>3. «Досліджуємо» Роздивіться ілюстрації. Що довідалися з них про історію речей? Скориставшись уявним мікрофоном, поділіться припущеннями про те, що може мати свою історію.</p> <p>«Записуємо» Оберіть одну з ілюстрацій і зробіть висновок, що саме дізналися на підставі зображеної речі про життя людей в часи, коли її було створено (доповніть речення своїми міркуваннями).</p>	<p>ВСТУПНА ЧАСТИНА 5 – 7 хв</p>	<p>Матеріали для учня структуровано відповідно до етапів сучасного уроку історії, у якому виокремлюють вступну, основну та підсумкову частини. Крім того, вони містять вказівку на форми діяльності учня в процесі опанування передбаченого програмою матеріалу. Проте варто ставитися до запропонованої учням структури як до одного з варіантів побудови уроку. Послідовність виконання завдань, форма опрацювання навчального матеріалу має рекомендаційний характер, Ви можете обирати свої форми роботи на уроці, беручи до уваги рівень підготовки класу та зважаючи на свій педагогічний стиль.</p> <p>Специфіка модельної навчальної програми пропедевтичного курсу в 5 класі передбачає «занурення» в історію – на зразок «занурення» в мову, коли людина раптом опиняється в іншомовному оточенні. Тому важливо не домагатися одномоментного засвоєння всіма учнями всіх одиниць історичної інформації, які трапляються в навчальних</p>	<p>Варіант 1. Розпочніть урок із запитання, чи люблять діти робити селфі. Що означає це фото, чому вони набули популярності? Чи можуть вони за такими світлинами дізнатися, де і коли їх зроблено? Можете запропонувати дітям на 1 хвилині уроку, тільки-но вони зайдуть до класу, зробити групове фото перед першим уроком історії. Потім доречно виконати завдання 1 з матеріалів для учня.</p> <p>Завдання 2 дає змогу перекинути місток до теми уроку, яку оголосить після того, як діти, скориставшись уявним мікрофоном, поділяться припущеннями про те, що може мати свою історію.</p> <p>Варіант 2. Запитайте дітей, чи люблять вони морозиво і чи знають, коли з’явилися ці ласощі.</p> <p>Історична довідка</p> <p>За право називатися батьками морозива можуть поборотись кілька народів. У першу чергу, китайці – саме вони першими почали робити солодкий лід, рецепт якого тримали у суворій таємниці. Подейкують, що Олександр Македонський, який погано переносив спеку, вживав фруктові соки зі снігом, який доставляли з гірських вершин раби. На українських землях, де також ніхто не знав нічого про китайське</p>

		<p>матеріалах. Водночас, прагнучи поступового формування історичного мислення, важливо акцентувати увагу на встановленні послідовності згаданих у бесідах подій (<i>«раніше – пізніше»</i>, <i>«стільки-то років тому»</i>), історичних постатях (<i>хто</i>) та поняттях і термінах (<i>що</i>), а також місці, якого стосуються згадані події (<i>де</i>).</p>	<p>морозиво, набув поширення спосіб приготування холодного десерту: заморожене молоко дрібно стругали й перемішували зі свіжими ягодами. Сімсот років тому італійський мандрівник Марко Поло привіз у Європу кілька способів приготування невідомої доти страви. Влітку 1660 італієць Франческо Прокопіо відкрив у Парижі продаж морозива і став першим європейським морозивником. Незабаром морозиво підкорило увесь світ. З 1750 року у Франції почали виготовляти цю страву, яка швидко стала улюбленою цілорічно. У США перше згадування про публічний продаж морозива зустрічаємо в травні 1777 року. Виробництво його стрімко зросло трохи більше, ніж сто років тому, коли з'явилися досконалі холодильні машини.</p> <p>За другого варіанта проведення вступної частини уроку після бесіди одразу пропонуємо виконати завдання 3, після якого оголосить тему уроку, акцентуйте увагу на питаннях уроку.</p>
<p>4. «Читаємо» Прочитайте тексти. Що з кожного дізналися про те, як раніше відбувалося навчання? «Записуємо» Дайте письмову відповідь на запитання до текстів. 5. «Кошик ідей» Обміркуйте відповідь на запитання: навіщо потрібно знати про те, яким було життя в минулі часи? Запишіть на дошці всі різні варіанти відповіді на</p>	<p>ОСНОВНА ЧАСТИНА 30 – 35 хв</p>	<p>Робота на уроці має бути спрямована на засвоєння учнями такого змісту: Предмет шкільної історії. Засоби пізнання історії учнями/ученицями П'ятикласники мають набути знань: що вивчає предмет «Історія» у школі. Очікувані результати навчання в</p>	<p>Опрацювання навчального матеріалу організуємо за завданнями в матеріалах для учнів, які побудовані навколо кількох текстів: Текст 1 (завдання 4) – розповіді про історію шкільного навчання в братських школах; Текст 2 (завдання 4) – уривки з історичних джерел; Текст 3 (завдання 4) – інформативне повідомлення про історію шкільного</p>

<p>це запитання, виберіть кілька найбільш слухних, на вашу думку, та занотуйте в зошит.</p> <p>6. «Читаємо» (історичне оповідання).</p> <p>7. «Читаємо» Прочитайте текст. Дайте відповіді на запитання до нього.</p> <p>«Обговорюємо» Чи погоджуєтеся ви з висловленою в тексті думкою про те, що майбутнє неможливе без минулого? Поясніть, як ви її розумієте. Наведіть приклад з власного життя.</p> <p>Яке значення для уроків історії мають поняття «час», «простір», «минуле», «сьогодення», «людина», «суспільство», «подія»?</p> <p>З якими шкільними предметами пов'язана історія? Поясніть, у чому виявляється цей зв'язок.</p> <p>«Записуємо» Доберіть до слова «історія» спільнокореневі та поясніть, що вони означають. Складіть з кожним речення та запишіть його.</p>	<p>контексті теми уроку передбачають формування низки умінь, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> • уміння користуватися засобами, за допомогою яких вивчається історія у школі. <p>З-поміж очікуваних результатів засвоєння цієї теми є й ставлення, втілене у такому формулюванні: «розуміє значення вивчення історії для розвитку особистості як активного члена суспільства».</p> <p>Важливою передумовою ефективного навчання є визначення місця кожного уроку в опануванні цілого розділу. Тому перед проведенням першого уроку теми ознайомтеся зі змістом усього розділу, увідповідніть фрагменти змісту з результатами навчання, структуруйте навчальні цілі – так, аби чітко уявляти етапність просування учнів в опануванні навчального матеріалу та формуванні відповідних умінь упродовж усієї теми. Форми навчальної діяльності учнів узгодьте з вимогами навчальної програми, у якій акцентовано основні з них. Ці форми мають забезпечувати не лише засвоєння знань та формування умінь, а й розвиток мисленнєвої діяльності, удосконалення навичок вчитися, поглиблення здатності до колективної взаємодії в процесі</p>	<p>предмета «Історія України»);</p> <p>Текст 4 (завдання 6) – історичне оповідання;</p> <p>Текст 5 (завдання 7) – навчальний текст про особливості шкільного предмета «Історія».</p> <p>Звертаємо Вашу увагу, що використовувати текстовий матеріал Ви можете на власний розсуд, спланувавши індивідуальну або групову роботу в класі. Відповідно – і завдання до текстів виконуватимуть учні або самостійно, або за обраною Вами формою.</p>
--	---	---

		<p>навчання, комунікативних навичок, аналітичних та творчих умінь. Ефективності навчання сприятиме чітка організація, продумування часових меж, застосування алгоритмів перевірки й оцінювання виконання кожного завдання. Великий потенціал у цьому сенсі мають інтерактивні форми навчання, а також комбінування їх із самостійною роботою учнів. Запорукою успішного навчання є дружня атмосфера на уроці, створення комфортного комунікативного середовища. Матеріали для учнів дають змогу реалізовувати в процесі навчання індивідуальний підхід.</p> <p>Принципово наголосити, що не всі запропоновані в посібнику завдання мусять виконати всі учні.</p>	
<p>«Рефлексія» Чи цікавим для вас виявилось знайомство з новим навчальним предметом – історією? Що сподобалося найбільше?</p> <p>«Оцініть себе» Дайте відповіді на запитання, винесені на початок уроку.</p> <p>«Домашнє завдання» Придумайте емблему нового навчального предмета. Доберіть малюнок-символ, придумайте гасло. Намалюйте емблему і підготуйтеся на наступному уроці презентувати її в класі.</p>	<p>ПІДСУМКОВА ЧАСТИНА 5 – 7 хв</p>	<p>Варто пам'ятати, що підсумкова частина є найважливішою частиною інтерактивного уроку. Тому планувати її треба не менш ретельно ніж інші. Особливо важливо залучити до неї усіх учнів. Для цього потрібно продумувати 1–2 запитання, відповідаючи на які, школярі зможуть визначити своє особисте просування в засвоєнні навчального матеріалу. Аби підсумкова частина відбувалася динамічно, застосовуйте різноманітні прийоми</p>	<p>Щоб швидко повернутися до мети уроку й підвести підсумки, застосуйте гру «Чиста дошка». Для цього ще перед початком уроку на звороті дошки (або із застосуванням інтерактивної дошки) підготуйте ключові слова, суголосні з формулюванням цілей уроку (наприклад, «урок історії в школі», «вивчати історію потрібно, щоб...», «вивчати історію цікаво, бо...», «засоби пізнання історії» тощо) і запропонуйте фронтально стисло витлумачити кожне. Правильно пояснене поняття витираємо (прибираємо з екрану). Якщо матеріал засвоєно, дошка лишається</p>

		самооцінювання.	чистою.
Урок 2. Історія як наука про розвиток людства. Історія людини й родини – частина історії України			
<p>1. «Міркуємо» Роздивіться фотографії. Коли жили зображені на них люди? Чи знаєте ви, яким було життя в Україні 100 років тому? Звідки про це можна довідатися? Чим зумовлені різні побутові умови, засвідчені на світлинах? Чи цікаво вам дізнаватися про те, як жили люди колись?</p>	<p>ВСТУПНА ЧАСТИНА 5 – 7 хв</p>	<p>Завдання, запропоновані в матеріалах для учнів для вступної частини уроку, дають змогу задіяти асоціативність мислення, тому важливо домагатися від вихованців не так вичерпних відповідей, скільки роздумів. У бесіді через відповіді на запитання <i>Навіщо знати про минуле – родини, країни, людства?</i> маємо підвести їх до усвідомлення визначення історії як науки. Ключовим тут є запитання: <i>Як дізнатися і як дізнаються про минуле?</i> Це запитання для учнів сформульоване у питаннях уроку <i>Цікаво бути істориком... та Передбачати майбутнє – прогнозувати чи ворожити?</i> Інші двоє формулювань стосуються історії як науки, а саме: <i>Історія – це...</i> та <i>Чи те саме – «увійти в історію» і «влипнути в історію»?</i> (виклад матеріалу про історію як науку побудовано на врахуванні того факту, що слово «історія» є багатозначним, і лише одне його значення стосується галузі науки, хоч усі значення пов'язані між собою). Підводячи дітей до цілей уроку, пам'ятайте, що саме навчальні цілі є вихідною та кінцевою ланкою контролю, бо тільки вони дають</p>	<p>Урок варто розпочати з імпровізованої виставки емблем уроку історії, яку супроводжуйте фронтальною бесідою за запитаннями: <i>Як називається наш урок? Чого ви сподіваєтеся навчитися на ньому? Яка емблема вам сподобалася найбільше? Чим саме?</i> (Надайте можливість висловитися кільком учням. А далі самі попросіть прокоментувати свою емблему вихованця, чия робота видалася вам найцікавішою).</p> <p>Щоб перекинути місток до теми уроку, запитайте, чому важливо знати про минуле. У матеріалах для учня запропоновано лише одну вправу, аби організувати вступну частину уроку. Але діти вже мали домашнє завдання, тож не варто лишати його без уваги. Зауважте, що запропоноване до вправи 1 речення з пропусками може бути й іншими – усе залежить від сюжету, який оберете для актуалізації опорних знань та мотиваційної бесіди:</p> <p><i>Якби винайшли машину часу, мені хотілося б побачити, як жили люди ... років тому. Особливо мені цікаво...</i></p> <p>Після того, як надасте слово кільком учням, щоб вони прочитали, як доповнили речення, оголовіть тему та завдання уроку.</p>

		змогу виявити ефективність контролю, змістову наповненість засобів контролю. Навчальні цілі уроку повинні мати компетентнісну спрямованість (у цьому випадку не просто засвоїти одне зі значень слова «історія», а вміти розрізняти значення в різних контекстах, доречно уживати слово залежно від контексту).	
<p>2. «Читаємо» Прочитайте текст. Дайте відповіді на запитання до нього.</p> <p>«Обговорюємо» Яку науку називають історією? Поясніть, як ви розумієте вжитий стосовно давньогрецького вченого Геродота вислів «батько історії»? У яких інших значеннях уживають слово «історія»? Розіграйте діалоги, у яких слово «історія» означає «випадок», «розповідь», «минуле».</p> <p>4. «Записуємо» Поміркуйте, чи в тому самому значенні вжито в них слово «історія» в наведених словосполученнях: <i>колесо історії; увійти в історію; вплинути в історію; вписати в історію золотими літерами.</i></p> <p>5. «Обговорюємо» Поділіться міркуваннями з приводу висловлювань відомих особистостей про історію. Яке з висловлень вважаєте найбільш суголосним своїм думкам? У яких значеннях у кожному вжите слово</p>	<p>ОСНОВНА ЧАСТИНА 30 – 35 хв</p>	<p>Робота на уроці має бути спрямована на засвоєння учнями такого змісту:</p> <p>Історія людини й родини – частина історії України.</p> <p>Історія як наука про розвиток людства.</p> <p>П'ятикласники мають набути знань: поняття «історія».</p> <p>Очікувані результати навчання в контексті теми уроку передбачають формування низки умінь, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> • уміння розрізняти історичний факт, час, простір, історичні події; • уміння за допомогою вчителя використовувати пошукові системи та добирати інформацію на історичну тематику за заданими критеріями; • уміння за наданим алгоритмом аналізувати медіатекст історичного змісту; • уміння пояснювати і доцільно застосовувати терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах, дізнаватися значення незнайомих 	<p>Після того як діти прочитають навчально-пізнавальний текст «Яку науку називають історією?», запропонуйте їм зробити короткі нотатки найважливіших мікротем тексту (скористайтеся для цього завданням 3 у зошиті):</p> <p>Заповніть пропуски.</p> <p><i>Науку, що вивчає минуле людства, називають ...</i></p> <p><i>Пам'яткий, за якими вчені відновлюють минуле людства, – це</i></p> <p><i>Записи найважливіших подій з року в рік, «з літа в літо», як казали за давнини, – це ...</i></p> <p><i>Видатними істориками України були ...</i></p> <p>Дайте письмові відповіді на запитання.</p> <p><i>Чи має підстави твердження, що історія народу – це історія наших родин?</i></p> <p><i>Чи є родини, які живуть «поза історією»?</i></p> <p><i>Чому?</i></p> <p><i>Як ви розумієте слова Тараса Шевченка, які він записав у щоденнику: «Історія мого життя є частиною історії моєї Батьківщини»?</i></p>

<p>«історія»?</p> <p><i>Історія недобра до тих, кого вона залишає, але так само недоброю може бути й до тих, хто її творить</i> (Салман Рушді, сучасний британський письменник).</p> <p><i>Історія – це оповідь країни про себе</i> (Оксана Забужко, сучасна українська письменниця).</p> <p><i>Кожна історія живе, поки є ті, хто хоче її слухати. Історії, які подобаються нам найбільше, живуть у нас вічно...</i> (Джоан Кетлін Ролінг, сучасна британська письменниця).</p> <p>6. «Кошик ідей» Великий український поет Тарас Шевченко записав у щоденнику: «Історія мого життя є частиною історії моєї Батьківщини». Чи є підстави вважати думку поета такою, що стосується кожного з нас?</p> <p>7. «Досліджуємо» Роздивіться фотографію. Які відчуття викликає у вас ця світлина? Доберіть кілька прикметників, що характеризують зображену родину. Чи можна твердити, що зображеним на знімку людям притаманні такі риси, як інтелігентність, доброта, рівноваженість, взаємоповага, любов до рідної землі? Свою думку аргументуйте. Як ви гадаєте, чи вплинула родина на формування світогляду та характеру видатної</p>		<p>слів за допомогою словників, пошукових систем.</p> <p>З-поміж очікуваних результатів засвоєння цієї теми є й ставлення, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> • усвідомлює себе частиною родини, народу, громадянства держави, людської спільноти в цілому; • виявляє повагу й любов до історії рідного села, міста – своєї малої Батьківщини; • усвідомлює важливість вивчення історії України як невід’ємної важливої складової всесвітньої історії; • має потребу в неупередженому аналізі джерел історичної інформації. <p>Текст для читання, запропонований в матеріалах для учнів, інформує про об’єкт історії як науки, а також про час формування історії як наукової галузі в Україні. За жанром це навчально-пізнавальний текст, який можна опрацювати за допомогою різних прийомів. Найприйнятнішим видається фронтальна бесіда – з огляду на вступний характер уроку.</p> <p>Розпрацьовуючи сценарій уроку, зверніть увагу на те, що для проведення основної частини за допомогою технології</p>	
--	--	--	--

української поетеси Лесі Українки (Лариси Петрівни Косач). Як саме?
8. «Читаємо» Перейшовши за посиланням або кодом, прочитайте оповідання. Про кого в ньому йдеться? Чому це оповідання є історичним? Чи є серед героїв цього оповідання вигадані персонажі? Чи все, розказане в оповіданні, є історичним фактом? Які деталі розповіді – вигадка автора? Чим оповідання на історичну тему відрізняється, на вашу думку, від статті у вікіпедії?

інтерактивного навчання варто обирати одну-дві вправи. А з огляду на вік ваших учнів і початковий етап навчання предмета доречно вести мову лише про одну нескладну технологію – робота в парах, приміром. У матеріалах для учнів у кожному уроці запропоновано завдання, яке надається для застосування прийому «Мозковий штурм», – це завдання рубрики «Кошик ідей». Прийом «Мозковий штурм» має низку особливостей, про які варто пам'ятати вчителю.

МОЗКОВИЙ ШТУРМ

Мета: вироблення спільними зусиллями кількох рішень конкретної проблеми, збирання якомога більшої кількості ідей щодо проблеми від усіх учнів протягом обмеженого періоду, актуалізація опорних знань чи мотивація навчальної діяльності.

Мозковий штурм спонукає учнів виявляти уяву та творчість, дозволяє їм вільно висловлювати свої думки.

Кількість учнів: до 30.

Необхідний час: від 5 до 10 хвилин.

Обладнання: великий аркуш паперу, маркери або дошка з крейдою.

Порядок роботи: Запропонуйте учням і ученицям розв'язати

	<p>проблему, використовуючи метод мозкового штурму. Варіантів мозкового штурму може бути кілька, обирайте варіант залежно від складу класу та мети вашої взаємодії.</p> <p><u>Мозковий штурм у загальному колі</u></p> <p>Крок 1. Після презентації проблеми та чіткого формулювання проблемного питання (його краще записати на дошці) запропонуйте всім висловити ідеї, коментарі, навести фрази чи слова, пов'язані з цією проблемою.</p> <p>Крок 2. Коли учні висловлюють ідеї, записуйте всі пропозиції на дошці чи на великому аркуші паперу в порядку їх виголошення без зауважень, коментарів чи запитань.</p> <p>Зверніть увагу учнів на такі моменти: 1. Під час «висування ідей» не пропускайте жодної. Якщо ви будете судити про ідеї й оцінювати їх під час висловлювання, учні зосередять більше уваги на відстоюванні своїх ідей, ніж на спробах запропонувати нові і більш досконалі.</p> <p>2. Необхідно заохочувати всіх до висування якомога більшої кількості ідей. Варто підтримувати та фіксувати навіть фантастичні ідеї. (Якщо під час мозкового штурму не вдасться одержати багато ідей, це може пояснюватися</p>	
--	--	--

		<p>тим , що учасники піддають свої ідеї цензурі – двічі подумують, перед тим, як висловлять.)</p> <p>3. Кількість ідей заохочується. Зрештою кількість породжує якість. В умовах висування великої кількості ідей учасники штурму мають можливість пофантазувати.</p> <p>4. Спонукайте всіх учнів розвивати або змінювати ідеї інших. Об'єднання або зміна раніше висунутих ідей часто веде до висунення нових, що перевершують первинні (З книжки О. Пометун «Енциклопедія інтерактивного навчання»).</p>	
<p>«Рефлексія» Про які значення слова «історія» йшлося на уроці? Що з матеріалів уроку видалося найцікавішим? Про що хотіли б дізнатися докладніше?</p> <p>«Оцініть себе» Дайте відповіді на запитання, винесені на початок уроку.</p> <p>«Домашнє завдання» За допомогою жеребкування об'єднайтеся в три групи та виконайте проектне завдання. На основі сімейних фотографій усіх учасників своєї групи складіть розповідь за запитаннями:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Якими були в часи, що зображені на фотографіях, школа / садочок? 2. Як тоді діти проводили дозвілля? 3. У які ігри бавилися? 4. Яким 	<p>ПІДСУМКОВА ЧАСТИНА 5 – 7 хв</p>	<p>Якщо ж у класі ще не сформовані навички взаємодії, трансформуйте це завдання на індивідуальне, а саме: Відберіть з родинного фотоальбому кілька дитячих фотографій своїх батьків (дідусів, бабусь чи інших родичів) та складіть розповідь за планом.</p>	<p>Застосуйте гру «Чиста дошка». Для цього ще перед початком уроку на звороті дошки (або із застосуванням інтерактивної дошки) підготуйте ключові слова, суголосні з формулюванням цілей уроку (наприклад, «історик», «знання про минуле для прогнозування майбутнього», «історія – пригода», «історія – минуле», «історія – наука», «історія – життєпис», «історія – послідовність подій») і запропонуйте фронтально стисло витлумачити кожне. Правильно пояснене поняття витираємо (прибираємо з екрану). Якщо матеріал засвоєно, дошка лишається чистою. Приділіть увагу поясненню домашнього завдання, яке доречно виконувати в групах.</p>

<p>було шкільне приладдя / іграшки? 5. Свідками яких подій з історії України були зображені на фотографіях люди? Повідомте результати роботи групи. Дайте відповіді на запитання, які виникли під час обговорення.</p> <p>Завдання для групи 1. Роздивіться принесені з дому фотографії із зображенням ваших дідусів та бабусь у дитячі роки.</p> <p>Завдання для групи 2. Роздивіться принесені з дому фотографії з зображенням ваших батьків у дитячі роки.</p> <p>Завдання для групи 3. Роздивіться фотографії із зображенням вас у дошкільному віці.</p>			
---	--	--	--

Урок 3. Джерела історичної інформації

<p>1. «Міркуємо» Роздивіться фотографії. Як ви думаєте, які з фотографій фіксують момент події, а які – зрежисовані фотографом? На підставі чого зробили такий висновок? Чи можна твердити, що всі світлини зроблено з певною метою? Яка, по-вашому, ця мета? Опишіть за фотографіями, у яких умовах жили зображені на них діти. Що на фотографіях указує на час їх створення? У чому цінність цих фотографій для історика?</p> <p>2. «Обговорюємо» Як, по-вашому, історики дізнаються про життя</p>	<p>ВСТУПНА ЧАСТИНА 7 – 10 хв</p>	<p>Тема цього уроку вже стала традиційною для пропедевтичного курсу історії в 5 класі. Розроблено та апробовано багато методичних прийомів її опрацювання. Тож утілена в матеріалах для учнів методика є добре відомою: через актуалізацію життєвого досвіду школярів, спостереження й дослідницькі методи опрацювання навчального тексту та доступних для розуміння п'ятикласників прикладів різнотипних джерел допомагаємо учням збагнути такі ази історичної методології, як</p>	<p>Урок розпочніть з перевірки домашнього завдання, надаючи слово доповідачу від кожної групи. Поставте кожному запитання про те, що цікавого довідалися про дитячі роки з родинних фотографій різних поколінь, заохочуйте до запитань учнів. Перекинути місток до теми уроку допоможе узагальнювальний висновок: <i>Виконуючи домашнє завдання, ви працювали з фотографіями, які фіксують деталі життя щонайбільше 50 років тому. А про що можемо довідатися зі світлин, зробленим понад 100 років тому?</i> Бесіду, спрямовану на аналіз фотодокументів, доречно завершити</p>
--	--	---	--

<p>людей у минулі часи? Що саме з решток минулого є свідченням людського життя? Як ви думаєте, про які події залишилося більше свідчень: про ті, що відбулися 10, 100, 1000 років тому? Про які часи сучасним дослідникам минулого довідуватися найважче? У чому ця складність полягає? Чи можна на підставі тієї самої речі зробити різні припущення про те, які події з нею пов'язані? Як історики перевіряють вірогідність своїх висновків?</p>		<p>класифікація історичних джерел. Порівняно з попередніми навчальними програмами у тій, відповідно до якої розроблено матеріали до уроків, доповнено поняття різновидів джерел такими класифікаційними ознаками, як матеріальні та нематеріальні, первинні та вторинні історичні джерела. До змістової частини програми уведено поняття сучасних джерел історії: фото-, аудіо- та відеоджерела.</p> <p>Опрацьовуючи теоретичний матеріал, варто пам'ятати про ознайомлювальний характер засвоєння. На уроці формуємо лише елементарне уявлення про різноманітність джерел для історичних досліджень.</p>	<p>виконанням завдання: Доповніть твердження. <i>Ці фотографії є цінними для історика, адже за ними можна...</i></p> <p>Мотиваційний етап уроку організуйте за запитаннями в рубриці «Обговорюємо». Після цього оголосіть тему уроку та зверніть увагу на його очікувані результати.</p>
<p>3. «Досліджуємо» Проаналізуйте таблицю. Що спільного мають свідчення минулого, зображені для прикладу в кожній групі? Спробуйте пояснити, чи випадково такі різноманітні свідчення минулого життя називають джерелами (скористайтеся поданим у словничку тлумаченням слова «джерело»). Наведіть свої приклади історичних джерел кожного типу. Чи вичерпний поданий у таблиці перелік? Чому в ній не наведено відео- та аудіоматеріали?</p> <p>4. «Читаємо» Прочитайте текст. Сформулюйте за його змістом</p>	<p>ОСНОВНА ЧАСТИНА 30 – 35 хв</p>	<p>Робота на уроці має бути спрямована на засвоєння учнями такого змісту: Джерела історичної інформації. Види історичних джерел. Критичний аналіз джерел історичної інформації. П'ятикласники мають набути знань:</p> <ul style="list-style-type: none"> • поняття «історичне джерело»; • способи нагромадження та пошуку інформації на історичну тематику. <p>Очікувані результати навчання в контексті теми уроку передбачають формування низки умінь, а саме:</p>	<p>Для опрацювання нового матеріалу організуйте роботу з таблицею, поданою в рубриці «Досліджуємо» в матеріалах для учнів.</p>

<p>шість запитань, поставте їх однокласникам за сусідньою партою.</p> <p>5. «Кошик ідей» Обміркуйте відповідь на запитання: чи можна відтворити правдиву картину життя в минулому на підставі лише одного різновиду джерел?</p> <p>6. «Обговорюємо» У чому цінність для істориків кожного різновиду джерел? Висловіть припущення, які джерела є найціннішими. Чи потрібно перевіряти справжність джерела? Як це зробити?</p> <p>7. «Читаємо» Перейшовши за кодом або посиланням, прочитайте оповідання. Про які часи з минулого нашої землі в ньому йдеться? Який історичний факт покладено в основу цього оповідання? Які деталі розповіді є вигаданими? Поміркуйте, чому про найдавніші часи, про які свідчать лише речові пам'ятки, історики не мають єдиної версії подій.</p> <p>8. «Читаємо» Роздивіться ілюстрації та прочитайте текст. Заповніть пропуски.</p>		<ul style="list-style-type: none"> • розрізнати історичні джерела за видами (матеріальні/нематеріальні, первинні/вторинні, текстова-візуальні тощо); • за допомогою вчителя використовувати пошукові системи та добирати інформацію/інформаційні джерела на історичну тематику за заданими критеріями; • за допомогою пам'ятки здійснювати простий аналіз історичного джерела; • називати характерні риси/ознаки артефакту (музейного об'єкта), писемного та візуального джерела; • за наданим алгоритмом аналізувати медіатекст історичного змісту; • пояснювати і доцільно застосовувати терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах; • за допомогою пам'ятки формулювати закриті та відкриті запитання щодо достовірності інформації з різних джерел. <p>З-поміж очікуваних результатів засвоєння цієї теми є й ставлення, втілене у такому формулюванні: «мати потребу в неупередженому аналізі джерел історичної інформації».</p> <p><u>Пам'ятка для учня</u> ЯК ПРАЦЮВАТИ З ІСТОРИЧНИМ ОПОВІДАННЯМ</p> <p>1. Перш ніж читати оповідання,</p>	
---	--	--	--

		<p>зверніть увагу на запитання, винесене перед ним (якщо такого запитання не пропонують навчальні матеріали, вчителів доречно дібрати його самому, роблячи акцент на історичній інформації, суголосній темі уроку).</p> <p>2. Спочатку прочитайте оповідання мовчки; якщо оповідання має настановче питання, обміркуйте його.</p> <p>3. Визначте, яка історична інформація (про якого історичного діяча або які події) лежить в основі оповідання, а що в ньому є вимислом авторів.</p> <p>4. Яку історичну інформацію допомагають зрозуміти вигадані деталі, герої, обставини?</p> <p>5. Прочитайте оповідання відповідно до завдання вчителя (за ролями, частинами, вибірково, ланцюжком).</p> <p>6. Знайдіть відповідь на інші запитання до оповідання.</p> <p>7. Порадьтеся з однокласниками з приводу прочитаного. Що сподобалося в оповіданні? Як його можна проілюструвати? Влаштуйте конкурс на кращий сюжет малюнка за оповіданням.</p>	
<p>«Рефлексія» Що нового довідалися під час уроку? Про що хотіли б довідатися докладніше? Доберіть 5–</p>	<p>ПІДСУМКОВА ЧАСТИНА 5 – 7 хв</p>	<p>Одним з прийомів інтерактивного навчання для проведення підсумкового етапу уроку є</p>	<p>Організації підсумкового етапу уроку може прислужитися гра «Батл: чомусики проти навіщиків»: учні, що сидять за партами</p>

<p>7 понять, які відбивають зміст уроку. Сформулюйте за змістом уроку одне запитання, яке починається словом <i>чому</i> і одне запитання – зі словом <i>навіщо</i>.</p> <p>«Оцініть себе» Дайте відповіді на запитання, винесені на початок уроку.</p> <p>«Домашнє завдання» Дослідники минулого часто стають героями фантастичних літературних та кінематографічних творів. Митці наділяють їх здатністю бачити крізь мури або чути гомін минулих віків. Уявіть, про що могла б розповісти істориківі найдавніша пам'ятка населеного пункту, де ви мешкаєте (складіть про це казку або оповідання).</p>		<p>«Незакінчене речення». Незакінчене речення може бути усним і письмовим. Воно має пропонувати учням підсумкові рефлексивні формули, наприклад: «Для мене сьогодні важливим було...», «Сьогодні я навчився...», «Мені хотілося надалі навчитися...»</p>	<p>ліворуч, ставитимуть свої запитання «Чому?», а учні, які сидять праворуч – «Навіщо?» (запитаннями учні обмінюються, поки вони не вичерпуються»).</p>
---	--	--	---

Урок 4. Значення археології для дослідження минулого

<p>1. «Міркуємо» Роздивіться фотографії та прочитайте коментарі до них. Що саме свідчать зображені пам'ятки про людей, у чиїх поселеннях їх знайдено, і про часи, коли цим людям випало жити? У чому цінність подібних знахідок для історика? До якого різновиду історичних джерел належать зображені пам'ятки? Пригадайте, що називають історичними джерелами і якими вони бувають. Чи можлива наука історія без історичних джерел? Чи можуть</p>	<p>ВСТУПНА ЧАСТИНА 5 – 7 хв</p>	<p>Робота з ілюстраціями на уроці історії є важливим складником розвитку критичного мислення учнів. Це стосується будь-яких ілюстрацій: і первинних, і вторинних.</p> <p>Критичне мислення визначають як практичне мислення, в основі якого лежить ідея про необхідність розрізнення цінності інформації, тобто відокремлення потрібної інформації від непотрібної. Воно спрямоване на опрацювання інформації з використанням</p>	<p>Щоб зекономити час на уроці на перевірці домашнього завдання і водночас оцінити роботу учнів, можна на початку уроку оголосити, що з їхніми творами усі охочі ознайомляться на імпровізованій виставці «Творча світлиця». Заохочуючи дітей до взаємооцінювання, запропонуйте їм залишити коментар у «Книзі відгуків», написаний за планом: <i>чий твір сподобався найбільше; про що в ньому йдеться; що зацікавило в роботі.</i></p> <p>Щоб перекинути місток від попереднього уроку до цього, зрозумійте реченням: <i>У своїх домашніх творах ви розповіли про</i></p>
---	---	---	--

<p>свідчення історичних джерел суперечити одне одному? Поділіться припущеннями, яких джерел це стосується передусім.</p> <p>2. «Обговорюємо» Як ви думаєте, як зображені на ілюстраціях предмети потрапляють до рук історика? Чи будь-хто їх може знайти? А визначити, що це за речі? Поділіться припущеннями, що потрібно знати, щоб знайти та належно оцінити речові пам'ятки давніх епох.</p>		<p>ефективних прийомів, її оцінку щодо джерела, істинності. Цей тип мислення є рефлексивним – способом корекції і виправлення помилок у процесі розумової діяльності. Саме до критичного опрацювання фотодокументів мають спонукати запитання для обговорення: вони виконують коригувальну функцію. Так, до першого завдання в цьому уроці (рубрика «Міркуємо») запропоновано зображення знярядь праці та предметів побуту з трипільських поселень та поселень часів Київської Русі. На критичне осмислення ілюстрацій спрямовані, зокрема, запитання <i>Чи можлива наука історія без історичних джерел? Чи можуть свідчення історичних джерел суперечити одне одному? Поділіться припущеннями, яких джерел це стосується передусім.</i></p>	<p><i>долю багатьох унікальних пам'яток історії, на підставі яких історики багато довідалися про життя людей у давні часи. Виникає запитання: завдяки кому ці речі потрапили до рук істориків?</i></p> <p>Бесіду, спрямовану на аналіз ілюстрацій у матеріалах для учнів, доречно завершити виконанням завдання: Доповніть твердження. <i>Зображені пам'ятки належать до ... джерел історії. На їхній підставі історики можуть зробити висновок про...</i></p> <p>Після фронтальної бесіди за запитаннями рубрики «Обговорюємо» оголосіть тему і завдання уроку.</p>
<p>3. «Читаємо» Прочитайте текст та дайте відповідь на запитання до нього.</p> <p>«Обговорюємо» Як називають науку, що досліджує минуле за речовими пам'ятками на підставі розкопок? Чому для пошуку та розкопування давніх пам'яток потрібно дотримуватися певних правил? Що ці правила передбачають? Як пов'язані історія</p>	<p>ОСНОВНА ЧАСТИНА 30 – 35 хв</p>	<p>Робота на уроці має бути спрямована на засвоєння учнями такого змісту: Значення археології для дослідження минулого. Як працюють археологи. Культурний шар та археологічна культура. П'ятикласники мають набути знань: поняття «археологія», «археологічна культура».</p>	<p>Опрацювання першого тексту за темою уроку можна організувати за різними сценаріями.</p> <p>Варіант 1. Дотримуйтеся сценарію, запропонованого в матеріалах для учнів. Застосуйте прийом читання вголос ланцюжком (з коментарями фрагментів тексту: поясненням незрозумілих слів, акцентуванням на найважливішому) та обговоріть у фронтальній бесіді відповіді на</p>

<p>та археологія? Чим, по-вашому, відрізняються пошуки скарбошукачів та археологів?</p> <p>5. «Читаємо» Прочитайте розповідь про одне визначне археологічне відкриття. Що з прочитаного вас зацікавило найбільше?</p> <p>6. «Кошик ідей» Обміркуйте відповідь на запитання: чому для дослідження найдавніших періодів в історії людства найбільше значення мають археологічні знахідки? Як археологам стають у пригоді свідчення усних та писемних історичних джерел?</p> <p>7. «Міркуємо» Прочитайте визначення, подані в «Словничку». Як ці поняття пов'язані з правилами проведення археологічних розкопок та подальшим дослідженням археологічних знахідок?</p> <p>8. «Досліджуємо» Роздивіться ілюстрації. Чи знали ви, що землі України багаті на археологічні знахідки? Поміркуйте, чому речові пам'ятки доводиться викопувати з глибини в кілька метрів: що давніші вони, то глибше заховані. Що довідалися з зображених на ілюстраціях археологічних знахідок про життя мешканців? Скориставшись уявним мікрофоном, поділіться припущеннями про те, де зберігаються археологічні знахідки.</p>	<p>Очікувані результати навчання в контексті теми уроку передбачають формування низки умінь, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> • уміння розрізняти історичні джерела за видами (матеріальні/нематеріальні, первинні/вторинні, текстово-візуальні тощо); • уміння, що виявляються в розумінні відмінностей між археологічною пам'яткою, культурним шаром та археологічною культурою; • за допомогою пам'ятки здійснює простий аналіз історичного джерела; • уміння називати характерні риси/ознаки артефакту (музейного об'єкта), писемного та візуального джерела; • уміння за наданим алгоритмом аналізувати медіатекст історичного змісту; • уміння пояснювати і доцільно застосовувати терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах, дізнаватися значення незнайомих слів за допомогою словників, пошукових систем; • за допомогою пам'ятки формулює закриті та відкриті запитання щодо достовірності інформації з різних джерел. <p>З-поміж очікуваних результатів засвоєння цієї теми є й ставлення, а саме:</p>	<p>запропоновані до тексту запитання. Для завершення обговорення запропонуйте учням виконати письмове завдання, що дає змогу поєднати аналіз навчального тексту та фотодокументів:</p> <p><i>Роздивіться фотографії. Доберіть до кожного зображення коментар із тексту. У чому полягає робота археологів? Поміркуйте, чи будь-хто може здійснювати археологічні розкопки.</i></p> <p>Варіант 2. Прочитайте текст самостійно та доберіть до нього назву. Складіть простий план тексту. (Орієнтовні відповіді учнів: <i>Що таке археологія і хто такі археологи</i> 1. <i>Важливість речових пам'яток для дослідження минулого.</i> 2. <i>Як відбуваються археологічні розкопки.</i> 3. <i>Життя речових пам'яток після того, як їх знайдено.</i>)</p>
---	---	---

<p>Чому пам'ятки давнини приваблюють туристів? Перейшовши за кодом або посиланням http://virtual.nmiu.org/, здійсніть віртуальну екскурсію Національним історичним музеєм України. Відвідайте зали, розміщені на першому поверсі музею, які експонують археологічні пам'ятки.</p> <p>9. «Читаємо» Прочитайте текст та виконайте завдання до нього.</p>		<ul style="list-style-type: none"> • має потребу в неупередженому аналізі джерел історичної інформації. <p>Опрацювання теми уроку в матеріалах для учнів запропоновано організувати як роботу з навчальним текстом.</p> <p>У методиці викладання історії розроблено низку прийомів роботи з текстом. Обираючи сценарій такої роботи для конкретного уроку, пам'ятайте, що треба завжди орієнтуватися на рівень підготовки класу, пам'ятати, що в роботі з текстом має простежуватися наступність за принципом «від простішого до складнішого», прийоми мають бути до снаги п'ятикласників, а їх застосування від уроку до уроку має засвідчувати поступ в опануванні прийомів роботи з текстом.</p> <p>Система роботи над вміннями розпочинається з демонстрації прийому. На другому етапі організуємо серію спеціальних вправ. Поступово учні починають застосовувати прийом самостійно. Логіка такої послідовності опанування прийомів навчальної діяльності полягає в тому, що прийом є інструментарієм, його застосування має сприяти найрезультативнішому опануванню змісту та передбачених навчальною програмою вмінь, попри те, що в</p>	
--	--	--	--

	<p>кінцевому результати саме засвоєння прийомів навчальної (пізнавальної) діяльності є найціннішим здобутком навчання. Це повною мірою стосується прийомів роботи з текстами.</p> <p>Уже в п'ятому класі учнів потрібно навчати прийомів коментованого читання вголос, постановки спочатку репродуктивних запитань (закритих, таких, що спрямовані на відтворення тексту), а згодом – відкритих (<i>Чому? Які причини? Які наслідки? Яка мета? Що якщо...</i>). Ці прийоми мають зворотний компетентнісний бік: вміння будувати переконливі, логічні зв'язні відповіді.</p> <p>Наступна серія прийомів, які учні опановують поступово, складається із з'ясування основного в тексті. Спочатку треба ставити запитання «Про що йдеться в тексті?» та «Що саме про це сказано?», а вже потім спонукати прямою вказівкою визначити основну думку тексту, абзацу, речення. Далі вчимо дітей виокремлювати ключові слова і переказувати текст за ними, складати плани, формулювати тези; і лише згодом – складати резюме прочитаного тексту або анотацію до нього.</p> <p>Вступний характер перших уроків історії дає змогу вчителю з'ясувати рівень сформованості</p>	
--	---	--

		вмінь самостійної роботи над текстом, сформовані в початковій школі.	
<p>«Рефлексія» Чи потрібною для себе вважаєте інформацію, яку довідалися під час уроку? Чому вона важлива для вивчення історії?</p> <p>«Оцініть себе» Сформулюйте за змістом уроку 3–4 запитання, поставте їх своїм однокласникам та прокоментуйте їхні відповіді. Складіть словничок із 6–7 слів та словосполучень, доречних у розповіді про археологію. Сформулюйте кілька правил про те, як варто ставитися до пам'яток минулого.</p> <p>«Домашнє завдання» Роздивіться фотографії. На підставі чого можна зробити висновок, що на них зображено музейні експозиції? Поміркуйте, чому музеї бувають такими різними. У яких музеях ви бували? Який музей справив на вас найбільше враження? Як би ви прокоментували зображені експозиції, якби самі проводили екскурсію? Свій коментар до однієї з них почніть словами: <i>«Перед вами експозиція музею... На ній можна побачити...»</i>.</p>	<p>ПІДСУМКОВА ЧАСТИНА 5 – 7 хв</p>	<p>Зазвичай інтерактивний прийом «Обери позицію» пропонують для обговорення гострої проблеми з протилежних позицій. Проте можливим є застосування і в інших навчальних ситуаціях, зокрема тоді, коли учні можуть мати протилежні думки з приводу запропонованого запитання. Питання «Чи потрібною для себе вважаєте інформацію, яку довідалися під час уроку?» є саме таким. Тому доречно пригадати методику застосування цього прийому.</p> <p>ОБЕРИ ПОЗИЦІЮ</p> <p>Мета: обговорення будь-якої гострої проблеми з діаметрально протилежних позицій; для інтенсивної перевірки обсягу та глибини наявних знань (наприклад, термінів, ідей); для розвитку вмінь аргументувати власну позицію.</p> <p>Кількість учнів: до 30 осіб. Необхідний час: до 15 хвилин. Обладнання: плакати «За», «Проти», «Це складне для мене питання».</p> <p>Перебіг:</p> <p>Крок 1. Запропонуйте учням дискусійне питання і попросіть їх визначити власну позицію щодо нього.</p> <p>Крок 2. Розмістіть плакати з</p>	<p>Аби підсумкова частина уроку пройшла динамічно і сприяла залученню до рефлексії всіх вихованців, для її проведення можна застосувати елементи інтерактивної вправи «Обери позицію». Зокрема, можете запропонувати учням трошки порухатися: приєднатися до гурту тих, хто вважає отриману на уроці інформацію про археологію та археологічні знахідки важливою для себе, або до тих, хто таку інформацію оцінює як малозначущу. Важливо вислухати аргументацію позиції від кількох представників кожної групи.</p> <p>Домашнє завдання, запропоноване в матеріалах для учнів, може бути трансформоване: його виконання може передбачати розповідь про будь-який музей, у якому бували діти – навіть шкільний (якщо у навчальному закладі, де ви працюєте, такий музей є). Дозвольте дітям розповідати про експонати і на підставі віртуальних екскурсій.</p> <p>Як варіант – написати коментар до музейного експонату.</p>

		<p>варіантами відповідей у протилежних кінцях кімнати.</p> <p>Крок 3. Попросіть учнів стати біля відповідного плакату, залежно від їхньої думки щодо обговорюваної проблеми.</p> <p>Крок 4. Виберіть декількох учасників і попросіть їх обґрунтувати свою позицію або запропонуйте всім, хто поділяє ту саму точку зору, обговорити її та виробити спільні аргументи на її захист.</p> <p>Крок 5. Після викладу різних точок зору запитайте, чи не змінив хто-небудь з учасників своєї думки і чи не хоче перейти до іншого плакату. Запропонуйте учням перейти й обґрунтувати причини свого переходу.</p> <p>Крок 6. Попросіть учасників назвати найбільш переконливі аргументи своєї та протилежної сторони.</p>	
--	--	--	--

Урок 5. Минуле світу в археологічних пам'ятках

<p>1. «Міркуємо» Роздивіться ілюстрації, на яких зображено керамічні вироби, які належать носіям <i>трипільської культури</i>. Назви «трипільська культура» та «трипільці» умовні. Вони походять від назви с. Трипільля на Київщині, де майже 150 років тому археолог Вікентій Хвойка знайшов перші пам'ятки згаданої культури.</p>	<p>ВСТУПНА ЧАСТИНА 5 – 7 хв</p>	<p>Відповідно до навчальної програми у дітей мають бути сформовані елементарні уявлення про археологію як науку через розкриття таких понять, як «археологічна культура», «культурний шар», «археологічні розкопки».</p> <p>Історичній пропедевтиці властиві специфічна мета, що зумовлює</p>	<p>Урок розпочніть з перевірки домашнього завдання. Аби зекономити час (для вищої щільності уроку), можете запропонувати дітям заповнити аркуші-питальники, що передбачають короткі відповіді, на зразок:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Який музейний експонат справив на вас найбільше враження? 2. Які троє слів описують цей експонат? 3. У якому музеї він зберігається? <p>Аби перекинути місток до нової теми,</p>
--	---	---	---

<p>Поділіться припущеннями, яким було життя трипільців: що вони знали та вміли, яким було їхнє основне заняття. Чи легко це вам було зробити? Що потрібно знати, аби робити висновки про минуле життя на підставі археологічних знахідок?</p>		<p>своєрідні засоби її втілення, не тотожні меті і засобам систематичних курсів історії в загальноосвітніх навчальних закладах. Основне завдання курсу – підготувати учнів до успішного засвоєння історичних знань у наступних класах. Тож плануючи роботу на уроці, подбайте про те, щоб п'ятикласникам було цікаво виконувати завдання, щоб вони відчували не так відповідальність, як інтерес і натхнення.</p>	<p>завершіть цей етап своїм коментарем про музейний артефакт, який належить до трипільської культури. (Робіть це за такою самою схемою, яку запропонували учням. Тоді ваш коментар ще й виконуватиме роль взірця; крім того, він наснажить атмосферу партнерства на уроці). Після цього запропонуйте дітям, розглянувши ілюстрації в посібнику, познайомитися з іншими пам'ятками трипільської культури. На завершення вправи нехай зроблять нотатки в зошиті, завершивши речення: <i>На ілюстраціях зображено вироби...</i> Оголосіть тему та очікувані результати уроку.</p>
<p>2. «Читаємо» Прочитайте оповідання та дайте відповіді на запитання до нього. Чому це оповідання є історичним? Про кого в ньому йдеться? Що саме дізналися про видатного археолога? Які деталі розповіді є історичним фактом, а які – вимислом автора? Що з оповідання дізналися про трипільців: коли вони жили, про що клопоталися в повсякденному житті?</p> <p>3. «Досліджуємо» Роздивіться ілюстрації. Порівняйте візерунки на трипільському посуді та українських писанках. Скориставшись уявним мікрофоном, поділіться припущеннями, про що свідчить подібність візерунків на зображених предметах.</p>	<p>ОСНОВНА ЧАСТИНА 30 – 35 хв</p>	<p>Робота на уроці має бути спрямована на засвоєння учнями такого змісту: Значення археології для дослідження минулого. Культурний шар та археологічна культура. П'ятикласники мають набути знань: про поняття «археологія», «археологічна культура». Очікувані результати навчання в контексті теми уроку передбачають формування низки умінь, а саме: • уміння розрізняти історичні джерела за видами (матеріальні/нематеріальні, первинні/вторинні, текстово-візуальні тощо); • уміння, що виявляються в розумінні відмінностей між археологічною пам'яткою,</p>	<p>Запропоноване в тексті оповідання «Лист із Чернігова» краще прочитати вголос ланцюжком. Проте якщо діти в класі читають добре, може запропонувати читання «за ролями» (археолог Вікентій Хвойка, лікар, автор; ролі розподіляйте в будь-який спосіб: призначенням або жеребкуванням). Обговоривши оповідання, нехай діти самостійно прочитають довідкову інформацію про Вікентія Хвойку та його відкриття та зроблять нотатки в зошиті за запропонованим завданням: <i>Вікентій Хвойка – це видатний ..., який уславився тим, що першим знайшов пам'ятки Він жив ...тому.</i> <i>Трипільцями називають Вони були нащадками ..., розселилися в українських землях ...років тому. Були хліборобами, вміли виготовляти вироби з</i> Знайомство з трипільськими пам'ятками дає змогу поглибити завдання рубрики</p>

<p>4. «Читаємо» Прочитайте текст. Про які археологічні пам'ятки в ньому йдеться? Коли на землях України жили люди, які створили знайдені археологами речі? Що довідалися про тваринний світ тих часів? Чи знали ви про те, що природа України не завжди була такою, як нині? Як знання про рослинний та тваринний світ допомагають історикам досліджувати життя в давні часи?</p> <p>5. «Кошик ідей» Обміркуйте відповідь на запитання: чому археологічні пам'ятки, знайдені на тій самій території, можуть належати різним народам та бути створені в різний час? Запишіть на дошці всі різні варіанти відповіді на це запитання, виберіть кілька найбільш слухних, на вашу думку, та занотуйте в зошит.</p> <p>6. «Досліджуємо» Роздивіться ілюстрації та прочитайте коментарі до них. Чи доводилося вам чути про зображені археологічні пам'ятки? Що про них знаєте? Чому їх поцінують як культурні надбання людства?</p>		<p>культурним шаром та археологічною культурою;</p> <ul style="list-style-type: none"> • за допомогою пам'ятки здійснювати простий аналіз історичного джерела; • уміння називати характерні риси/ознаки артефакту (музейного об'єкта), писемного та візуального джерела; • уміння за наданим алгоритмом аналізувати медіатекст історичного змісту; • уміння пояснювати і доцільно застосовувати терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах, дізнаватися значення незнайомих слів за допомогою словників, пошукових систем; • за допомогою пам'ятки формулювати закриті та відкриті запитання щодо достовірності інформації з різних джерел. <p>З-поміж очікуваних результатів засвоєння цієї теми є й ставлення, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> • мати потребу в неупередженому аналізі джерел історичної інформації. <p>Складність роботи над темою з п'ятикласниками зумовлена тим, що діти на цьому етапі ще нічого не знають про лічбу років в історії (ще не було навіть початкового ознайомлення з ключовими</p>	<p>«Досліджуємо», яке доречно завершити виконанням письмової вправи: Оберіть одну з трипільських пам'яток, зображених на ілюстраціях у матеріалах уроку, і складіть про неї коротку розповідь за планом: 1) що це за предмет? 2) коли приблизно його було створено? 3) яке його призначення? 4) які висновки можна зробити про побут і заняття людей, які його виготовили?</p> <p>За активної роботи класу можна познайомити учнів із пам'ятками Кирилівської стоянки (це може бути й індивідуальне завдання для сильніших учнів).</p> <p>Останнє завдання в уроці, запропоноване в рубриці «Досліджуємо», стосується видатних археологічних пам'яток світу відповідно до засад інтегрованого курсу. Зосередьтеся на формуванні ставлення до культурних надбань людства. Цьому сприятимуть запитання на зразок: <i>Чи подобаються вам зображені на ілюстраціях пам'ятки? Що саме подобається? Якими уявляєте майстрів, які їх виготовляли?</i></p> <p>Саме після виконання цього завдання доречно пояснити, яким буде домашнє завдання.</p> <p>Швидкому повторенню ключових питань уроку сприятиме розв'язування кросворда, після чого перейти до рефлексії.</p>
---	--	---	--

		<p>поняттями хронології – століття, тисячоліття, ера), у дітей цього віку дуже специфічне відчуття часу, тому намагайтеся уникати прямої вказівки на час, не вживайте терміни «дата», «датування», а вдавайтеся до загальної вказівки «стільки-то років тому».</p> <p>Питання, винесене на обговорення в рубриці «Кошик ідей», спрямоване на формування історичного мислення, формування уявлень про культурний шар та археологічну культуру, що передбачено в результатах навчання, тому приділіть йому увагу, заохочуйте дітей до міркувань і пошуку відповідей.</p>	
<p>«Рефлексія» Скориставшись уявним мікрофоном, доповніть твердження: <i>Раніше я не знав / не знала, що... ?</i> Чи все в матеріалах уроку було зрозумілим?</p> <p>«Оцініть себе» Дайте відповіді на запитання, винесені на початок уроку. Об'єднайте подані в кожному рядку слова в речення:</p> <p>1) <i>Вікентій Хвойка, перша знахідка, носії трипільської культури;</i></p> <p>2) <i>трипільці, від Дністра до Дніпра, 7–5 тис. років тому;</i></p> <p>3) <i>археологічні пам'ятки, речові джерела історії, належати.</i></p> <p>«Домашнє завдання» Підготуйте розповідь про одну з археологічних пам'яток світу, про яку доводилося</p>	<p>ПІДСУМКОВА ЧАСТИНА 5 – 7 хв</p>	<p>Мета рефлексії – дати учням можливість оцінити зміст і діяльність на уроці, вчителю – отримати зворотний зв'язок, який фіксує найбільш важливі для учнів моменти заняття. У методиці навчання історії розпрацьовано низку прийомів для організації цього обов'язкового етапу уроку, найпростішими з яких є:</p> <p>1. Рефлексивна бесіда. (Після окремих вправ і фрагментів уроку можна провести усне обговорення за питаннями: «З якою метою ми робили цю вправу?», «Які думки вона у вас викликала?», «Які почуття?», «Чому ви особисто навчилися?», «Чого б хотіли</p>	

<p>чути чи читати за планом: 1) що це за пам'ятка (якщо маєте змогу, підготуйте її зображення); 2) де вона була знайдена, де зберігається; 3) що відомо про час її створення; 4) хто та за яких обставин її віднайшов; 5) що відомо про життя людей, які її створили.</p>		<p>навчитися надалі?»).</p> <p>2. Листи самооцінювання. (Наприкінці уроку учням пропонуємо заповнити листи самооцінювання. Після цієї роботи вчитель може попроси кількох учнів прочитати свою оцінку та прокоментувати її, запитати, чого б вони хотіли навчитися на подальших уроках).</p>	
---	--	--	--

Урок 6. Допоміжні історичні дисципліни. Історичні дослідження як діалог наук

<p>1. «Міркуємо» Роздивіться фотографії. Який елемент зображення їх об'єднує? Яка з фотографій свідчить про давність зображеного знака? Яку роль у визначенні віку тризуба відіграють археологи? Де вам траплялося бачити зображення тризуба? Як ви думаєте, з якою метою зображували тризуб за давнини і навіщо це роблять зараз?</p> <p>2. «Обговорюємо» Порівняйте зображення тризуба на фотографіях 1–3 із кольоровим і чорно-білим зображеннями, поданими в додатку до Постанови Верховної Ради України від 19 лютого 1992 р. Там же вміщено й докладне схематичне зображення цього знака (на фото). Як ви думаєте, навіщо це зроблено в офіційному документі? Що, крім</p>	<p>ВСТУПНА ЧАСТИНА 5 – 7 хв</p>	<p>Тема цього уроку має великий потенціал для реалізації ціннісного складника навчальних досягнень, однак потребує від учителя почуття такту і міри. У жодному разі обговорення на уроці не має перетворитися на менторські настанови. Підводячи учнів до усвідомлення важливості державних символів, краще апелювати до їхнього досвіду, почуттів інших людей, їхньої гідності.</p>	<p>Урок розпочніть з перевірки домашнього завдання. Для цього може прислужитися гра «Що? Де? Коли?». Підготуйте капелюх, у який покладіть достатню для класу кількість невеличких аркушків паперу із одним запитанням на кожному – Що? або Де? або Коли? Запропонуйте учням «витягнути» запитання і відповісти на нього стосовно тієї пам'ятки, про яку вони готували розповідь удома. Кільком учням після блиц перевірки можна запропонувати поділитися цілою розповіддю. Щоб перекинути місток до теми уроку, вчитель пропонує свою розповідь за тим само алгоритмом, якого дотримувалися діти, – тільки це буде розповідь про цеглину зі знаком тризуба (Матеріали для повідомлення можна знайти за посиланням: https://www.istpravda.com.ua/articles/2010/10/18/578/). Далі виконайте завдання з посібника (рубрики «Міркуємо», «Обговорюємо»), які</p>
--	---	--	---

<p>герба, належить до державних символів? Як до них потрібно ставитися? Як ви розумієте вислів «наруга над державними символами»? Чому такі дії є протиправними?</p> <p>3. «Досліджуємо» Роздивіться зображення гербів українських міст. Скориставшись уявним мікрофоном, поділіться припущеннями про те, що вони символізують. Як ви думаєте, чи потребує створення герба спеціальних знань? Чи має герб ваша школа (клас)? Якщо ні, то запропонуйте ідеї, яким би він міг бути. Чим відрізняється герб від емблеми? Придумайте символ для емблеми уроку історії.</p>			<p>доречно завершити нотатками в зошиті: Заповніть пропуски. <i>Як малий герб України зображення тризуба затверджено в ...р.</i> Можна запропонувати дітям малювати тризуб. Як це зробити, підкаже відео за посиланням https://bit.ly/3lC1kKZ.</p> <p>Після виконання завдання з рубрики «Досліджуємо» (Оберіть один із гербів українських міст, коротко поясніть, що він символізує (доповніть речення своїми міркуваннями). <i>Мені подобається герб На ньому зображено Малюнок ... символізує</i>), оголошуємо тему уроку та звертаємо увагу учнів на очікувані результати.</p>
<p>4. «Читаємо» Прочитайте текст. Про яку науку в ньому йдеться? Що саме дослідники минулого довідуються за гербами?</p> <p>5. «Кошик ідей» Роздивіться ілюстрації та обміркуйте, що можуть розповісти історикові зображення на монетах. Запишіть на дошці варіанти відповідей на це запитання, виберіть кілька найбільш слухних, на вашу думку, та занотуйте в зошит.</p> <p>6. «Читаємо» Прочитайте текст. Про яку науку з нього дізналися? Як ця наука допомагає історикам у дослідженні минулого? Чому</p>	<p>ОСНОВНА ЧАСТИНА 30 – 35 хв</p>	<p>Робота на уроці має бути спрямована на засвоєння учнями такого змісту: Допоміжні історичні дисципліни. Історичні дослідження як діалог наук (методи природничих наук). П'ятикласники мають набути знань:</p> <ul style="list-style-type: none"> • поняття «допоміжні історичні дисципліни»; • значення історії та допоміжних історичних дисциплін для вивчення та розуміння минулого; • способи нагромадження та пошуку інформації на історичну тематику; 	<p>Опрацювання матеріалу уроку доречно організувати за завданнями, запропонованими в матеріалах для учнів. Перед читанням тексту «Знаки пам'яті» зацентуйте увагу на його назві: читаючи, поміркуйте, чому текст має таку назву. Після опрацювання тексту запропонуйте учням самостійно зробити записи в зошиті: Доповніть твердження. <i>Геральдика – наука, що досліджує</i></p> <p>Після «збирання ідей» щодо цінності монет в історичних дослідженнях, опрацюйте з учнями тест «Ключі від скарбів», так само звернувши увагу на назву (<i>Як ви розумієте назву тексту?</i>). На завершення діти</p>

<p>монети є щедрим джерелом у вивченні минулого?</p> <p>7. «Обговорюємо» Ви вже знаєте, що галузь знань, пов'язану з дослідженням історичних джерел, називають джерелознавством. Є багато джерелознавчих наук, кожна з яких вивчає певний тип пам'яток. Усі вони допомагають історикам досліджувати минуле, саме тому ці науки й називають допоміжними історичними дисциплінами. Крім геральдики та нумізматики, про які ви дізналися з матеріалів уроку, – це кілька десятків наук, кожна з яких має свою назву, особливі предмет і методи дослідження, традиції наукового пошуку. У таблиці наведено інформацію про деякі з них. Ознайомившись із таблицею, поділіться припущеннями, чому виникли ці науки. Які з них зацікавили вас найбільше? У загальному колі обміняйтеся думками про те, як саме ці науки стають у пригоді дослідникам історії. Чи пов'язані ці науки між собою?</p>		<p>Очікувані результати навчання в контексті теми уроку передбачають формування низки умінь, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> • уміння розрізняти історичний факт, час, простір, історичні події та явища; • уміння за наданим алгоритмом аналізувати медіатекст історичного змісту; • уміння пояснювати і доцільно застосовувати терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах, дізнаватися значення незнайомих слів за допомогою словників, пошукових систем; • уміння наводити приклади історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні – топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо; <p>З-поміж очікуваних результатів засвоєння цієї теми є й ставлення, втілене у такому формулюванні: «мати потребу в неупередженому аналізі джерел історичної інформації».</p>	<p>роблять нотатки в зошиті: Доповніть твердження. <i>Нумізматика – наука, що досліджує ...</i> <i>На монетах зображують ...</i> <i>На підставі зображень і написів на монетах можна зробити висновок про</i> Початкові уявлення про допоміжні історичні дисципліни, думки і враження від обговорюваного на уроці узагальніть під час роботи над таблицею в рубриці «обговорюємо». Запропонуйте учням у парах сформулювати до кожного рядка таблиці по три запитання (кільком парам учнів запропонуйте озвучити свої запитання класові, вислухати відповіді охочих). Завершити роботу доречно виконанням письмового завдання: Доповніть речення. <i>Серед допоміжних історичних дисциплін мене найбільше зацікавила Ця наука досліджує Історикам вона допомагає тим, що</i></p>
<p>«Рефлексія» Яку нову інформацію ви дізналися на сьогоднішньому уроці? Про що хотіли б дізнатися докладніше? Скориставшись уявним мікрофоном, доповніть речення: <i>На уроці я довідався / довідалася про... Хочу більше</i></p>	<p>ПІДСУМКОВА ЧАСТИНА 5 – 7 хв</p>	<p>Етап рефлексії на уроці можна провести із використанням і таких прийомів:</p> <p>1. Незакінчене речення. (Може бути усним і письмовим, має пропонувати учням підсумкові рефлексивні формули, наприклад:</p>	

<p><i>дізнатися про...».</i></p> <p>«Оцініть себе» Дайте відповіді на запитання, винесені на початок уроку. Наведіть по 1–2 приклади з матеріалів уроку: нові слова й терміни, імена історичних діячів, учених-дослідників, факти з життя в Україні та світі, про які довідалися.</p> <p>«Домашнє завдання» Перейдіть за наведеним кодом або посиланням https://bbc.in/3ixdanP та прочитайте статтю. Підготуйте коротке повідомлення про способи визначення часу археологічної пам'ятки.</p>		<p>«Для мене сьогодні важливим було...», «Сьогодні я навчився...», «Мені хотілося надалі навчитися...»).</p> <p>2. Бліц-дискусія. (Наприклад, за такими питаннями: «Спробуйте знайти в своєму житті приклади. ... Які думки, почуття це у вас викликало? Які викликає зараз? Як ви будете реагувати на прояви... зараз? Яке значення мав для вас урок?»).</p>	
---	--	---	--

Урок 7. Писемні пам'ятки та їх дослідження

<p>1. «Міркуємо» Роздивіться фотографії та прочитайте коментарі до них. Як ви думаєте, у чому полягає робота зображених людей? Що потрібно знати, щоб працювати архівістом? До якого різновиду історичних джерел належать пам'ятки, які вивчають співробітники архівів? Висловіть припущення про походження назви цього фаху. Зокрема поміркуйте, яка частина є спільною в словах «архів», «архівіст», «архіваріус», «археографія», «археологія» (пригадайте, що вона означає).</p> <p>2. «Обговорюємо» Наведіть приклади писемних джерел історії.</p>	<p>ВСТУПНА ЧАСТИНА 5 – 7 хв</p>		<p>Урок розпочніть з перевірки домашнього завдання. Запитайте в учнів, про які способи визначення часу археологічної пам'ятки довідалися. Досягнення яких наук допомагають історикам у дослідженні життя в минулі часи?</p> <p>Щоб перекинути місток до нової теми, запитайте в учнів, де зберігають археологічні пам'ятки? Як вони думають, а де зберігаються писемні джерела?</p> <p>Далі виконайте завдання з матеріалів для учнів з рубрик «Міркуємо», «Обговорюємо», які завершіть письмовим завданням:</p> <p>Доповніть твердження. <i>Дослідження писемних історичних джерел потребує особливих знань. Треба, зокрема,</i></p>
--	---	--	---

<p>Чи всі часи історії людства засвідчені писемними пам'ятками? Які писемні джерела досліджувати найскладніше? Чому? Що мусить знати історик, аби визначити справжність джерела? Які писемні джерела називають первинними, а які – вторинними? Чому історики, аби відтворити правдиву картину минулого, послуговуються не самими лише писемними джерелами, а й речовими та усними?</p> <p>3. «Досліджуємо» Роздивіться графіті (зі стін Софійського собору в Києві) – так учені називають написи та малюнки, видряпані на стінах та архітектурних деталях давніх будівель, посудинах та інших предметах, які знаходять під час археологічних розкопок. Один з написів належить князеві – Володимирові Мономаху, інший – князівському урядовцю Ставру Городятичу (1118 р.). Третій запис залишив пересічний киянин, який повідомив про смерть Ярослава Мудрого і вказав дату цієї сумної події. Про що свідчить той факт, що авторами графіті були князь, боярин та простолюдин? Чи можна графіті вважати писемним джерелом, адже написи зроблені на твердому матеріалі?</p>			<p>знати Писемні пам'ятки минулого досліджують науковці різних галузей знань. Для істориків вони важливі, адже Сформулюйте кілька порад, як опрацювати писемне історичне джерело, запропонувавши доповнити речення.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Дати коротку відповідь на запитання, про що.... 2. Визначити, що це за текст, хто є ..., коли його 3. Довідатися, чи був автор документа ... події, про яку пише, як він ставився до викладених у тексті відомостей. 4. З'ясувати, з якою метою 5. Щоб належно оцінити відомості з писемного джерела, їх потрібно порівняти з
<p>4. «Читаємо» Прочитайте текст та дайте відповідь на запитання: чому</p>	<p>ОСНОВНА ЧАСТИНА</p>	<p>Робота на уроці має бути спрямована на засвоєння учнями</p>	<p>Завершіть опрацювання тексту посібника про писемні пам'ятки історії виконанням</p>

<p>писемні історичні джерела є найважливішими для пізнання минулого?</p> <p>5. «Кошик ідей» Обміркуйте, чому багато поколінь істориків присвятили свою роботу пошуковій й упорядкуванню писемних історичних джерел. Що передбачає це впорядкування? Запишіть на дошці різні варіанти відповідей на це запитання, виберіть кілька найбільш слушних, на вашу думку, та занотуйте в зошит.</p> <p>6. «Читаємо» Прочитайте текст та складіть план розповіді про архіви.</p> <p>7. «Читаємо» Прочитайте тексти про заснування Києва. Який з них є писемним джерелом, а який – історичним оповіданням? Чим відрізняється виклад легенди про заснування Києва в поданих текстах? Проаналізуйте тексти за запитаннями до них, виконайте завдання.</p> <p>Текст 1. Літописна легенда про заснування Києва (<i>Повість минулих літ // Літопис руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. Київ, 1989. С. 4–5</i>).</p> <p>Текст 2. Історичне оповідання «Перша історія міста Києва».</p> <p>8. «Досліджуємо» Роздивіться ілюстрації та прочитайте текстівки до них. Чому зображені пам'ятки є цінними історичними джерелами?</p>	<p>30 – 35 хв</p>	<p>такого змісту:</p> <p>Писемні пам'ятки та їх дослідження.</p> <p>Найвидатніші писемні пам'ятки людства.</p> <p>П'ятикласники мають набути знань: поняття «писемна пам'ятка».</p> <p>Очікувані результати навчання в контексті теми уроку передбачають формування низки умінь, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> • уміння розрізняти історичні джерела за видами (матеріальні/нематеріальні, первинні/вторинні, текстово-візуальні тощо); • уміння за наданим алгоритмом аналізувати медіатекст історичного змісту; • уміння пояснювати і доцільно застосовувати терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах, дізнаватися значення незнайомих слів за допомогою словників, пошукових систем; • за допомогою пам'ятки формулює закриті та відкриті запитання щодо достовірності інформації з різних джерел. <p>З-поміж очікуваних результатів засвоєння цієї теми є й ставлення, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> • усвідомлювати важливість вивчення історії України як невід'ємної важливої складової всесвітньої історії; • мати потребу в неупередженому 	<p>письмового завдання:</p> <p>Дайте письмову відповідь на три «чому».</p> <p><i>Чому свідчення писемних джерел часто бувають суперечливими?</i></p> <p><i>Чому в дослідженні писемних джерел історики спираються на дослідження мовознавців?</i></p> <p><i>Чому не всі писемні пам'ятки вдається прочитати?</i></p> <p>Так само за матеріалами посібника опрацюйте інші компоненти змісту.</p> <p>Цілком закономірно, що в уроці, присвяченому писемним пам'яткам, засвоєння теми відбувається здебільшого за допомогою різних прийомів опрацювання текстів.</p> <p>За умови високого рівня навченості учнів, організуйте роботу з порівняння уривку з літопису з викладом літописної легенди про заснування Києва із історичним оповіданням «Перша історія міста Києва».</p> <p>Дайте відповіді на запитання (<i>усно</i>).</p> <p>Про кого йдеться в оповіданні? Чим уславився Максим Берлінський? Як за легендою витлумачують походження назви <i>Київ</i>? Про походження яких географічних назв, крім назви <i>Київ</i>, йдеться в оповіданні? Доповніть твердження.</p> <p><i>Найдавніші відомості про заснування Києва повідомляє У давній пам'ятці переказано ... про заснування міста полянським князем Від його імені й походить назва «Київ». У літописній легенді пояснено, звідки походять назви гір понад Дніпром: ..., ..., а також річки</i></p>
--	--------------------------	--	--

		<p>аналізі джерел історичної інформації.</p> <p>ЯК ПРАЦЮВАТИ З ІСТОРИЧНИМ ДЖЕРЕЛОМ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Спочатку треба з'ясувати, про що йдеться в поданому уривку та коли відбулися описані події. • Потім з'ясуємо, ким був автор документа, та визначаємо, як він ставиться до подій або історичних діячів, про яких розповідає. Важливо свій висновок підтвердити словами з джерела. • Важливе завдання під час аналізу історичного документа – з'ясувати, що саме хотів повідомити автор розповіді і навіщо він узявся свідчити про події чи людей. • Наступний крок – узагальнити, наскільки джерело збагатило ваші уявлення про ті часи, коли його було створено, яку нову інформацію ви почерпнули з нього, у чому цінність джерела особисто для вас. • Насамкінець висловіть своє ставлення до описаних подій або діячів. 	
<p>«Рефлексія» Що в матеріалах уроку було відомим з попередніх занять, а що – зовсім новим? З якими текстами вам працювати найпростіше: пояснювальним навчальним текстом, текстами</p>	<p>ПІДСУМКОВА ЧАСТИНА 5 – 7 хв</p>	<p>Серед прийомів рефлексії є чимало таких, які потребують мінімум часу, а саме:</p> <p>1. Прийом «Одним словом». (Попросіть учнів одним словом відзначити те, що найбільше</p>	<p>Ваших коментарів потребує домашнє завдання, яке передбачає роботу з писемними джерелами. Узявши це до уваги, передбачте потрібну кількість часу, скоригувавши розподіл часу на виконання різних завдань уроку (за потреби скоротіть</p>

<p>історичних джерел чи історичними оповіданнями? А найцікавіше?</p> <p>«Оцініть себе» Дайте відповіді на запитання, винесені на початок уроку. Передайте зміст уроку одним реченням, розпочавши словами: <i>Сьогоднішній урок присвячено...</i></p> <p>«Домашнє завдання» Прочитайте уривки з джерел, які розповідають про київського князя Святослава, який правив у 965–972 рр. Цей князь відзначився великою кількістю військових походів, що дало йому змогу істотно розширити кордони своїх володінь. Але, зрозуміло, правителя-полководця по-різному сприймають у рідній землі і в тих краях, куди він пішов зі зброєю. Власне, саме цим пояснюється різне ставлення до постаті Святослава авторів наведених уривків, які вповні втілили його у своїх характеристиках князя. Проаналізуйте джерела за пам'яткою, опрацьованою на уроці. На основі поданих писемних джерел продовжте складати порівняльну таблицю з характеристиками князя Святослава (доповніть перелік рис характеру та підтвердьте їх уривками із джерел).</p>		<p>сподобалося на уроці – це може стосуватися змісту, форм роботи, завдань, загальної атмосфери, настрою тощо).</p> <p>2. Прийом «Оплески». (Попросіть учнів зреагувати оплесками на елементи роботи на уроці, які він називає, наприклад «Тема уроку», «Обговорення», «Робота з літописною легендою», «Завдання з абеткою», «Настрій», «Вікторина» тощо).</p>	<p>кількість завдань).</p>
---	--	--	----------------------------

Урок 8. Фольклор як історичне джерело

<p>1. «Міркуємо» Роздивіться фотографію та прочитайте коментар до неї. Коли зроблено знімок? Кого зображено на ньому? Хто сидить у центрі? Як ви думаєте, з якими почуттями вояки слухають кобзаря? Яку історичну інформацію повідомляє цей фотодокумент?</p> <p>2. «Обговорюємо» Пригадайте, які уснопоетичні твори ви читали на уроках у початковій школі. Чому їх називають народними? Коли вони виникли? Як зберігалися? Що довідуємося з цих творів про життя і побут українців? Пригадайте українські народні прислів'я про працю й неробство, доброзичливість, гостинність, дружбу, сім'ю. Про які обставини життя довідуємося з прислів'їв та приказок <i>Де байрак, там і козак; Козацькому роду нема переводу; До булави треба голови; Від Богдана до Івана не було іншого гетьмана; Язык до Києва доведе; На городі бузина, а в Києві дядько; Чого Івась не вміє, того й Іван не навчиться; Хто дбає, той і має; На батозі далеко не заїдеш; Сказав пан «кожух дам», та й слово його тепле?</i></p> <p>3. «Досліджуємо» Роздивіться ілюстрації із зображеннями героїв</p>	<p>ВСТУПНА ЧАСТИНА 5 – 7 хв</p>	<p>Тема цього уроку дає змогу актуалізувати і вповні задіяти міжпредметні зв'язки та досвід п'ятикласників, адже з поняттям фольклорних творів та їхніми жанрами вони добре обізнані з початкової школи.</p>	<p>Урок розпочніть з перевірки домашнього завдання, завершивши цей етап запитанням: <i>Як ви думаєте, чи міг би стати князь Святослав героєм народної казки? Риси яких героїв з казок йому притаманні? Чи любите ви читати народні казки? А про які ще фольклорні твори довідалися на уроках в початковій школі? Чи цікаво вам було їх читати? Як ви думаєте, чи можуть бути корисними уснопоетичні твори для істориків? Чим саме?</i></p> <p>Далі роботу на уроці організуйте за матеріалами посібника для учнів, кожен усний етап завершуйте виконанням запропонованих письмових завдань, а саме:</p> <p><u>Після виконання завдання з рубрики «Міркуємо»:</u> Доповніть твердження. <i>На підставі фотодокумента ми не можемо зробити висновок, що саме слухають українські вояки, однак можемо твердити, що до уснопоетичного українського слова вони не байдужі. Доказом цього є те, що.... Виконавцем пісні є кобзар, він сидить у ..., пісню супроводжує грою на....</i></p> <p><u>Після виконання завдання з рубрики «Обговорюємо»:</u> Оберіть одне з прислів'їв та коротко поясніть, що саме воно свідчить про обставини життя та цінності українців, доповнивши речення. <i>На підставі прислів'я ... можу зробити висновок, що українці</i></p> <p><u>Після виконання завдання з рубрики</u></p>
---	---	--	---

<p>міфів різних народів. Яких висновків дійшли історики про минулі часи на підставі вивчення міфів?</p>			<p><u>«Досліджуємо»:</u> Оберіть одне з зображень і коротко поясніть, про які обставини життя в давні часи довідуємося на його підставі. Після виконання завдань на актуалізацію та мотивацію навчальної діяльності, оголосіть тему уроку, прочитайте з учнями запитання, на які вони мають уміти давати відповідь наприкінці заняття.</p>
<p>4. «Читаємо» Прочитайте текст та дайте відповідь на запитання: у чому цінність усних джерел для істориків?</p> <p>5. «Кошик ідей» Слово «міф» уживається ще в одному значенні: ним називають щось вигадане, неіснуюче, фантастичне або й умисно неправдиве. Напевно, вам доводилося чути фразу на зразок <i>У коментарях про новину подія обросла міфами</i>. Обміркуйте, на що спираються історики, спростовуючи такі міфи. Запишіть на дошці варіанти відповіді на це запитання, виберіть кілька найбільш слухних, на вашу думку, та занотуйте в зошит.</p> <p>6. «Читаємо» Прочитайте текст та складіть план розповіді про українські народні думи як історичне джерело.</p> <p>7. «Читаємо» Прочитайте історичне оповідання. Яке усне джерело покладено в його основу? Чи так ви уявляли обставини звільнення Самійла Кішки на</p>	<p>ОСНОВНА ЧАСТИНА 30 – 35 хв</p>	<p>Робота на уроці має бути спрямована на засвоєння учнями такого змісту:</p> <p>Етнографічні дослідження. Фольклор як історичне джерело. П'ятикласники мають набути знань:</p> <ul style="list-style-type: none"> • поняття «фольклор», «усні історичні джерела»; • значення історії та допоміжних історичних дисциплін для вивчення та розуміння минулого. <p>Очікувані результати навчання в контексті теми уроку передбачають формування низки умінь, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> • уміння розрізняти історичні джерела за видами (матеріальні/нематеріальні, первинні/ вторинні, текстово-візуальні тощо); • наводити приклади історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні – топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо; • уміння пояснювати і доцільно застосовувати терміни, поняття, які 	<p>Опрацьовуючи навчальний текст з рубрики «Читаємо» про усні джерела історії, запропонуйте (як варіант роботи з текстом за умови самостійного читання зробити просте маркування тексту: позначити в тексті <i>відому</i> інформацію та <i>нову</i>). Завершіть роботу над цим компонентом змісту виконанням письмово завдання в посібнику:</p> <p><i>З'єднайте стрілочками слово «фольклор» з тими, які доречні в розповіді про цінність уснопоетичних творів для пізнання історії.</i></p> <p>Роботу над текстами про народні думи та оповідання «Дорога додому» завершіть виконанням письмового завдання: Дайте відповідь на запитання.</p> <p><i>Чому Самійло Кішка став героєм народної думи?</i></p> <p><i>Про які обставини життя українців історики довідалися з думи?</i></p> <p><i>Як дослідники підтвердили справжність подій, оспіваних у думі?</i></p> <p>Останній текст супроводжує завдання: <i>Доберіть по 2–3 слова – іменники, прикметники, дієслова, доречні в розповіді про Дмитра Вишневецького (Байду).</i></p>

<p>підставі стислого викладу сюжету думи? Чи виникло у вас бажання прочитати саму думу?</p> <p>8. «Читаємо» Прочитайте текст та поміркуйте, яких історичних діячів уславлюють народні пісні.</p>		<p>вжито в запропонованих джерелах, дізнаватися значення незнайомих слів за допомогою словників, пошукових систем;</p> <ul style="list-style-type: none"> • за допомогою пам'ятки формулює закриті та відкриті запитання щодо достовірності інформації з різних джерел. <p>З-поміж очікуваних результатів засвоєння цієї теми є й ставлення, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> • усвідомлювати себе частиною родини, народу, громадянства держави, людської спільноти в цілому; • виявляти повагу й любов до історії рідного села, міста – своєї Малої Батьківщини; • усвідомлювати важливість вивчення історії України як невід'ємної важливої складової всесвітньої історії; • мати потребу в неупередженому аналізі джерел історичної інформації. 	
<p>«Рефлексія» Що в матеріалах уроку було новим, а про що вже доводилося читати? Яка інформація зацікавила найбільше? Сформулюйте за змістом уроку 2–3 запитання, на які хотіли б отримати відповідь.</p> <p>«Оцініть себе» Дайте відповіді на запитання, винесені на початок</p>	<p>ПІДСУМКОВА ЧАСТИНА 5 – 7 хв</p>		<p>Для проведення оцінювання на уроці можна запропонувати учням «Анкету» (заздалегідь роздруковану), яка містить кілька запитань: На підставі матеріалів уроку заповніть анкету, навівши 1–3 приклади на кожне питання.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Які історичні поняття, про які йшлося на уроці, можете пояснити? 2. Про які історичні постаті згадували на уроці?

<p>уроку. Складіть стислу розповідь про фольклорні джерела за планом:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Якими усними джерелами послуговуються вчені для відтворення минулого за княжої доби? 2. Про які уснопоетичні твори козацької доби ви дізналися? 3. Про які історичні події розповідає дума «Самійло Кішка»? 4. Чому і як Дмитро Вишневецький (Байда) став героєм історичної пісні? <p>«Домашнє завдання» У шкільній бібліотеці знайдіть збірку українських народних пісень або скористайтеся пошуком в інтернеті, щоб обрати одну з козацьких пісень. Вивчіть її напам'ять. Підготуйте розповідь про те, яким подіям присвячено пісню, який вона передає настрій, яку думку утверджує.</p>			<p>3. Які історичні факти обговорювали?</p>
---	--	--	---

ЗМІСТ

ВСТУП

Урок 1. Предмет шкільної історії. Засоби пізнання історії	1
---	---

РОЗДІЛ 1. Науки, що вивчають минуле

Урок 2. Історія як наука про розвиток людства. Історія людини й родини – частина історії України	5
Урок 3. Джерела історичної інформації	11
Урок 4. Значення археології для дослідження минулого	15
Урок 5. Минуле світу в археологічних пам'ятках	21
Урок 6. Допоміжні історичні дисципліни. Історичні дослідження як діалог наук	25
Урок 7. Писемні пам'ятки та їх дослідження	28
Урок 8. Фольклор як історичне джерело	33